

ASTA BALČIŪNIENĖ

Klaipėdos universitetas

VAIDINIMO „SENOVINĖS KUPIŠKĖNŲ VESTUVĖS“ KALBA KAIP REGIONINĖS IR ETNINĖS TAPATYBĖS ŽENKLAS

Language of the Performance *An Ancient Wedding of Kupiškis People* as a Mark of Regional and Ethnical Identity

SUMMARY

The paper deals with the performance *An Ancient Wedding of Kupiškis People*, which was a success all over Lithuania in the second half of the 20th century. The paper aims to identify the reasons for its national relevance and significance that greatly exceed its regional popularity. The language of the performance, i.e. the traditional Kupiškis dialect, should have performed a differentiating function, i.e. to represent solely the region of Kupiškis. However, related to the narrowing of the differentiating function was the fact that in the second half of the 20th century the practice of the traditional wedding was still continuing. Therefore, the performance expressed not only the ethnic identity of a Kupiškis resident, but also of Lithuania at large. Thus, whenever the observation and the appreciation of traditions and customs are considered to be constructional elements of ethnic identity a dialect can reflect not only regional, but also ethnic identity.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas XX a. antros pusės vaidinimas „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ siekiant išsiaiškinti priežastis, dėl kurių šis kultūros reiškinytas tapo ne tik regioniniu, bet ir Lietuvos mastu aktualus ir reikšmingas. Šio vaidinimo kalba – tradicinė kupiškėnų tarmė – turėtų atlikti diferencinę funkciją – reprezentuoti tik Kupiškio regioną, bet ši funkcija susiaurinama ar net niveliuojama. Nustatyta, kad diferencinės funkcijos susiaurėjimas susijęs su tuo, kad XX a. antroje pusėje dar nebuvo nutrūkusi tradicinių vestuvių tradicija, todėl vaidinimas išreiškė ne tik kupiškėno, bet ir lietuvių etninę tapatybę. Taigi tarmė gali atspindėti ne tik regioninę, bet ir etninę tapatybę tada, kai tradicijų ir papročių laikymasis ir vertinimas laikomi tautinę tapatybę konstruojančiais elementais.

RAKTAŽODŽIAI: tarmė, regionas, kultūra, tradicija, tapatybė, tarmės funkcija, vartojimo sfera.

KEY WORDS: dialect, region, culture, tradition, identity, the function of dialect, the field of use.

IVADAS

Lietuvoje 2015 metai paskelbti regionų metais pabrėžiant atskirų regionų svarbą kultūriniame bei socialiniame tapatybės lygmenyse. Vienas ryškiausių regioniško bruožų yra regiono kalba (tarmė). Šią tezę patvirtina Vidos Savoniakaitės atliktas sociologinis tyrimas, atskleidęs, kad aukštaičiai savo regioninį tapatumą dar apibrėžia ir „savo aukštaitiška kalba“¹. Taigi tarmė atlieka ne tik komunikacinę, diferencinę, bet ir vienišančią funkciją (*a social-solidarity function*)². Tarminę komunikaciją galima suvokti kaip tam tikrą sociumo konstrukta, reprezentuojantį šia tarme kalbančiųjų bendruomenę. Būtent tarmė simboliškai reprezentuoja jos vartotojų istorinį, geografinį, socialinį ir kultūrinį foną („...each is a symbolic representation of the geographic, social, and cultural background of its speakers“)³. Vadinas, tarmė yra tam tikro regiono bendruomenės tapatybės, išskirtinumo ženklas, jos narių tarpusavio bendravimo priemonė.

Straipsnyje analizuojamas regiono tarmės santykis su tautos tapatybe, bendrinės kalbos poveikis. Ar diferencinė tarmės funkcija negali būti susilpninta ar net eliminuota? Šiai problemai spręsti pasirinkta viena iš Lietuvos regionų (Kupiškio) tarmė, kuria prieš 49 metus (1966 m.) buvo suvaidintos „Senovinės kupiškėnų vestuvės“. Vaidinimas kaip tyrimo objektas pasirinktas dėl kelių priežasčių: aktoriai kalbėjo tik tradicine kupiškėnų tarme, į sceną buvo perkelta „išlaikyta kupiškėnų vestuvių tradicija, kurios ištakos siekia dar prieškarinio Lie-

tuva, o šaknys – ikirikščiioniškąjį laikotarpį“⁴. Be to, sovietinėje Lietuvoje vaidinimas tapo reikšmingu kultūriniu įvykiu, nes skatino mąstyti apie tautinio savitumo reikšmę ir svarbą.

Lingvistiniu aspektu šis vaidinimas yra tirtas. Kupiškėnai A. Jasaitis ir A. Kleinauskas paskelbė straipsnių rinkinį *Tai bent vestuvės* (2006), kuriame Audronės Kaukienės ir Klementinos Vosylytės darbuose analizuojamos vaidinimo „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ lingvistinės ypatybės. Kaukienė, aptardama folkloro, režisūros ir kai kuriuos mitinius elementus, išskiria vaidinimo kalbos svarbą, akcentuoja, kad daugelis vestuvininkų kalbėjo gražia, taisyklinga, neiškraipyta, natūralia kupiškėnų tarme, išvardina kupiškėniškus vestuvių veikėjų pavadinimus, pvz., *didisai pamergys* 'vyresnioji pamergė'; *pamergiai* 'pamergės' ir t. t.⁵ Vosylytės straipsnyje analizuojami vestuvių apeigų ciklai, minimi jau retai vartojami kupiškėniški žodžiai, pvz.: *mėsiedas*, reiškiantis laiko tarpą nuo Kalėdų iki Užgavėnių, *vėnatūra* – vienturtė, *gyvintėnai* – gyventi, vaizdingi posakiai, pvz.: *ir mas su Pilypu atlapsėjom*, aptariamai kai kurių skolinių vartojimo ypatumai ir pan. Vosylytė atskleidžia kalbines ypatybes, kurios vaidinimo kalbą daro itin „vaizdžią, raiškia ir emocingą“⁶.

Kultūrologiniu aspektu šis vaidinimas iki šiol nėra išsamiai tyrinėtas, todėl aktualu išanalizuoti kupiškėnų tarmės reflektavimo sritis ir aptarti priežastis, dėl kurių vaidinimo kalba (ne)išreiškia regioninę ir /ar etninę tapatybę⁷.

VAIDINIMO REIKŠMĖ

Šis vaidinimas tiek savo tema (kupiškėnų vestuvinės tradicijos), tiek kalba (kupiškėnų tarmė) reprezentuoja regioninę kultūrą. Jo svarbą pagrindžia Angelė Vyšniauskaitė, teigdama, kad šis vaidinimas – „tai ne liaudies teatro spektaklis, o autentiškiausias senovinių Kupiškio krašto žmonių vestuvių apeigos.“⁸ Taigi akivaizdu, kad vaidinimo kalba yra vienas svarbiausių veiksnių, dėl kurio šis vaidinimas galėjo reprezentuoti Kupiškio regiono kultūrą. Kitaip tariant, jis turėjo būti siejamas su aiškia vieta – tai vieno Lietuvos regiono kultūros reiškinys.

Vis dėlto jis buvo reikšmingas ne tik Kupiškio krašto žmonėms, bet ir visai Lietuvai, nes daugiau nei 20 metų buvo rodomas Lietuvoje ir už jos ribų (Latvijoje ir Lenkijoje). Vaidinimo populiarumą rodo

ir faktas, kad 1967 m. Kauno Vytauto parke jį žiūrėjo „dešimt tūkstančių žiūrovų“⁹. Tad kyla klausimas, kas lėmė, kad „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ XX a. antroje pusėje buvo aktualios ne tik sovietinės Lietuvos kupiškėnui, bet ir kitų jos regionų atstovams. Juolab kad galima pateikti nemaža faktų, kurie turėtų pagrįsti teiginį, kad vaidinimas negalėtų „išeiti“ už Kupiškio regiono ribų. Minėtini šie svarbiausi faktai: dauguma aktorių – neprofesionalai (išskyrus režisierių ir aktorių P. Zuloną), senyvo amžiaus žmonės vaidina jaunuosius (žr. nuotrauką), personažai kalba ir dainuoja kupiškėniškai.

Be abejo, galima manyti, kad „aktorių“ profesionalumo trūkumą kompensavo tai, kad jie nevaidino, bet „pasakojė“¹⁰ apie savo bei savo tėvų ir prosene-

Piršlio korimo scena iš vaidinimo „Senovinės kupiškėnų vestuvės“

lių gyvenimą. Todėl to meto Lietuvai¹¹, siekiančiai išlaikyti, išskirti ir apibrėžti savo etninę identitetą, šis vaidinimas buvo viena iš galimybių tai realizuoti. Tai yra suvokti, kad archajiškos tradicijos išreiškia lietuvių savitumą, išskiria juos iš kitų tautų ir kultūrų. Vis dėlto ne vien šie aspektai yra reikšmingi ir analizuotini siekiant įvardinti šio vaidinimo reikšmę XX a. antros pusės regioniniam ir etniniam lietuvių identitetui. Būtina įsigilinti ir į vaidinimo kalbos – kupiškėnų tarmės – funkcijas. Kaip jau minėta, tarmė atlieka diferencinę funkciją, todėl turėtų atspindėti tik regioninę priklausomybę, nes ryškiausiai žmones pagal tautinį / regioninį priklausymą skiria kalba.

Tad tarmė dažnai suvokiama kaip lokalizuojanti dimensija, reiškianti geografiškai apibrėžtą teritoriją. Bet tiriamuoju atveju yra fenomenalu, kad kupiškėnų tarmė nebuvo grandis, kuri neleistų priimti ir suprasti šio vaidinimo kitų Lietuvos regionų atstovams. Tad aktualu išanalizuoti veiksnus, lėmusius tarmės funkcijų kaitą. Siekiant atsakyti į šį klausimą, reikia ištirti vaidinimo kalbinių funkcijų raiškos koreliaciją su lokalizacija, apžvelgti vaidinimo tematikos įtaką kalbinei lokalizacijai¹². Todėl šiame straipsnyje analizuojamos kupiškėnų tarmės funkcijos ir vartojimo bei lokalizacijos sritys, etninės-regioninės tarmės funkcijos plėtėjimo / siaurėjimo priežastys.

KUPIŠKĖNŲ TARMĖS REFLEKTAVIMO SRITYS

Kiekviena kalbinė sistema yra neįkainojamas turtas, nes pasak D. Crystal, „jei norime, kad žmonijai sektųsi, tuomet lingvistinė įvairovė yra būtina sąlyga, nes gebėjimas kalbėti yra žmogaus esmė. <...> kalbų vaidmuo nepamainomas, nes kultūros perduodamos šnekamąja ir rašomąja kalba“¹³. Taigi šis vaidinimas ateities kartoms išsaugo kupiškėnų tarmės (kaip vienos iš lietuvių kalbos variantų) pavyzdį, kuris, kaip tam tikras kultūrinis variantas, reikšmingas ir pasaulio lingvistiniame kontekste.

Šis teiginys galėtų būti vertinamas kaip abejotinas, nes tiek R. Gauthiot *Le Parler de Buividze* (1903 m., Paris), tiek *Kupiškėnų žodyne I–IV*¹⁴ ir kituose šios tarmės tyrinėjimuose bei kompaktinėmis plokštelėmis išleisti kupiškėnų tarmės tekstai fiksuoja būtent šnekamąjį tarmės variantą¹⁵. Tad kuo remiantis vaidinimą

„Senovinės kupiškėnų vestuvės“ galima išskirti iš pateiktų tarmės pavyzdžių? Pirmiausia tuo, kad šiame vaidinime fiksuojami verbalinis ir neverbalinis tarmės lygmenys. Galima ne tik girdėti, bet ir matyti, kaip iš tiesų šia patarme kalbama, kokie kalbančiųjų gestai ir mimika, laikysena ir pan. Kiti išvardintieji kupiškėnų tarmės šaltiniai neverbalinio lygmens nefiksuoja.

Vadinasi, vaidinimas „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ pagrįstai galėtų būti laikomas vienu reikšmingiausių šnekamosios kupiškėnų tarmės paminklų, nes ją tiriant galima analizuoti tiek verbalinį, tiek ir neverbalinį lygmenis. Taigi šio vaidinimo kalba neabejotinai atskleidžia Kupiškio regiono kultūrą ir galėtų būti vertinama kaip šią kultūrą lokalizuojantis dydis. Juk, kaip teigė Vytautas Kavolis, „ne visi techniniai lietuviai dalyvau-

ja lietuvių kultūroje; t. y. dalis dalyvauja žemaičių, aukštaičių, dzūkų ar tam tikros socialinės grupės kultūroje, kurią akivaizdžiai padeda lokalizuoti ir verbalinė raiška, pradedant fonetiniu <...>, o baigiant leksikos ir sintaksės lygmenimis.“¹⁶ Tai iš esmės atitiktų Daivos Aliūkaitės pateiktą kalbos ir regioninio dialekto sąsają, teigiančią, kad „lietuvių kalba reflektuoja lietuvių kultūrą (visumos vienetas) ↔ X regioninė tarmė (pavyzdžiui, aukštaičių ar žemaičių) reflektuoja X regioninę kultūrą“¹⁷.

Vis dėlto galima iškelti hipotezę, kad XX a. antroje pusėje vykęs vaidinimas „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ praplėtė šią vienkryptę lietuvių kalbos ir tarmės sąsają bei niveliavo / susiaurino tarmės funkciją reprezentuoti tik konkrečiau regiono kultūrą. Tai rodo ir to meto atsiliepimai spaudoje: 1972 m. Juozas Baltušis rašė, kad vaidinimo kalba „iš karto peržengia gimtosios padangės ribas, lygia dalim pagauna ir jaudina tiek suvalkietį, tiek žemaitį ir kitų tautų žmones“¹⁸. Režisierius Juozas Miltinis laiške vaidinimo režisieriui P. Zulonui rašė: „Tai istorija nebe vien kupiškėnų. Tai lietuvių tautos istorija“¹⁹, o iševijoje įkurtos Mažosios Lietuvos bičiulių draugijos pirmininkas Vilius Pėteraitis leido

ir platino „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ plokšteles, kad „užjūrio lietuviai galėtų klausyti ir gėrėtis savo tėvų tradicijomis ir papročiais“²⁰. Pateiktieji vertinimai rodo, kad vaidinimas suvokiamas kaip lietuvių etninio identiteto ženklas ir griežtos regioninės lokalizacijos nefiksuoja. Dar svarbiau, kad esama duomenų, kad vaidinimas net kitos tautos atstovų nebuvo vertinamas kaip svetimos kultūros pavyzdys. Tai liudija latvių liaudies menininko Augustino Liepinio įvertinimas pamačius „Senovinės kupiškėnų vestuves“. Jis rašė: „Taip stipriai pajutau gimtąjį kraštą, kad protu negalėjau analizuoti įspūdžių dėl spektaklio sukeltų emocijų.“²¹

Taigi nors vaidinime vartota kupiškėnų tarmė tiesiogiai reprezentavo Kupiškio regioną, bet, remiantis pateiktaisiais vaidinimo vertinimais, galima teigti, kad tarmės vartojimo sritis ir ribos buvo praplėtos, o diferencinė funkcija iš dalies neutralizuota, nes vaidinimas Lietuvoje ir už jos ribų buvo vertinamas ir suvokiamas kaip lietuviškojo (o gal net baltiškojo) tapatumo ženklas. Todėl svarbu išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia regioninės kalbos vartojimo srities (lokalizacijos) išplėtimą ir diferencinės funkcijos neutralizavimą.

TARMĖS LOKALIZCIJOS IR FUNKCIJŲ KAITA: ESMINĖS PRIEŽASTYS

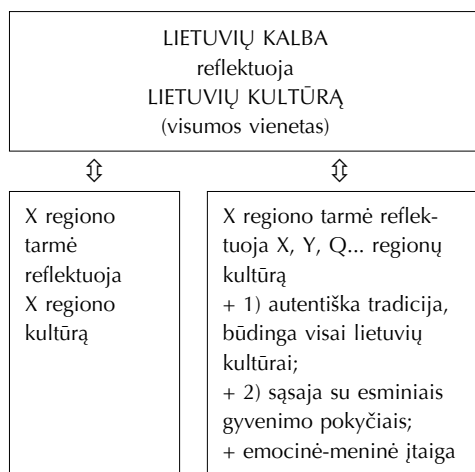
Tarmės vartojimo srities išplėtimas ir diferencinės funkcijos neutralizavimas susiję su keletu veiksnių. Kaip pagrindinę priežastį, lėmusią šiuos procesus, matyt, reikėtų įvardinti vaidinimo temą. Tai yra tai, kad kupiškėnų tarmė (X) šiuo atveju reflektuoja autentišką vestuvių

tradiciją²², kuri taip pat natūraliai būtų reflektuojama kita tam tikram Lietuvos regionui būdinga tarme, pvz., uteniškių, telšiškių ir pan. (tarmė Y, Q). Kitaip tariant, iki XX a. vidurio tradicinių vestuvių pagrindinės dalys buvo būdingos visiems Lietuvos regionams ir kaimo

tradicija dar natūraliai gyvavo žmonių atmintyje. Lietuvių tautai patiriant rusifikaciją (Lietuvoje) ar kitų tautų kultūros įtaką (emigracijoje), šių tradicijų aktualizavimas buvo ypač reikalingas siekiant suvokti ir išlaikyti savo identitetą.

Kitas svarbus elementas yra pačių vestuvių tradicijos (apeigės) reikšmė žmogui, nes tai siejasi su kardinaliais jo gyvenimo pokyčiais. Pasak Irmos Šidiškienės, „kaimo kultūroje XIX a. pab. – XX a. pirmoje pusėje vestuvės buvo viena iš žmogaus gyvenimo ciklo perėjimo apeigų, kuomet jaunųjų artimieji, bendruomenė padėdavo jaunesiems pereiti iš vieno statuso į kitą, išleisdavo iš vienos šeimos, bendruomenės ir priimdavo į kitą.“²³ Ko gero, būtent šis bendros žmonių patirties aktualizavimas meniniu lygiu labiausiai susijęs su regiono kalbos diferencinės funkcijos neutralizavimu. Emocinė-meninė įtaiga, leidžianti kito regiono ar krašto žiūrovui susitapatinti su personažo išgyvenimais lemia ir regioninės kalbos vartojimo srities išplėtimą. Tai pagrindžia ir minėtas latvio A. Liepinio spektaklio sukeltų emocijų išgyvenimas²⁴, nes tokia, su esminėmis žmogaus emocijomis susijusi patirtis, perteikiama net ne gimtąja kalba, gali būti suvokiama kaip sava. Vadinasi, neatmestina prielaida, kad bendražmogiškų gyvenimo kaitos ciklą reprezentacija bei meninė aktualizacija panaikina konkrečia tarme formuojamą skirtį *savas / svetimas*²⁵.

Taigi minėti veiksniai išplečia tarmės vartojimo ir reflektavimo sritį, todėl galima teigti, kad Aliūkaitės pateikta schema²⁶ yra neuniversali. Ji atskleidžia tipiskus (invariantinius) bendrinės kalbos ir

Schema. Bendrinės ir regioninių kalbų lokalizacijos sritys ir sąveika su kultūra

dialekto santykius, kurie gali pakisti, jei inkorporuojami aptartieji veiksniai. Tad įvertinus aptartojo tarmės varianto analizės duomenis, galima pateikti išsamesnę schemą, atspindinčią tipiskus (invariantinius) / netipiskus (variantinius) bendrinės kalbos ir tarmių santykius.

Ši schema atskleidžia, kad vaidinimas „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ XX a. viduryje reflektavo ne tik kupiškėno, bet ir lietuvių etninę tapatybę, todėl galima įžvelgti dvipusę lietuvių kultūros ir kupiškėnų tarmės sąveiką. Tačiau tapatybė konstruojama pabrėžiant kultūros formų savitumą, ieškant visuomenę konsoliduojančių ir integruojančių elementų, simbolių. Ją konstruojant, vyksta ir atsirbojimas nuo *svetimų* elementų, siekiama „atskirti“ nebūdingas ypatybes²⁷. Aki vaizdu, kad XX a. viduryje vaidinimo kalbos skirtubių reikšmė buvo sumenkinta, o į branduolio poziciją iškeltas konsoliduojantis visą lietuvių tautą elementas – autentiška tradicija, susijusi su esminėmis žmogaus gyvenimo permainomis.

TARMĖS LOKALIZAVIMO IR FUNKCIJŲ VERTINIMAS IŠ DABARTIES PERSPEKTYVOS

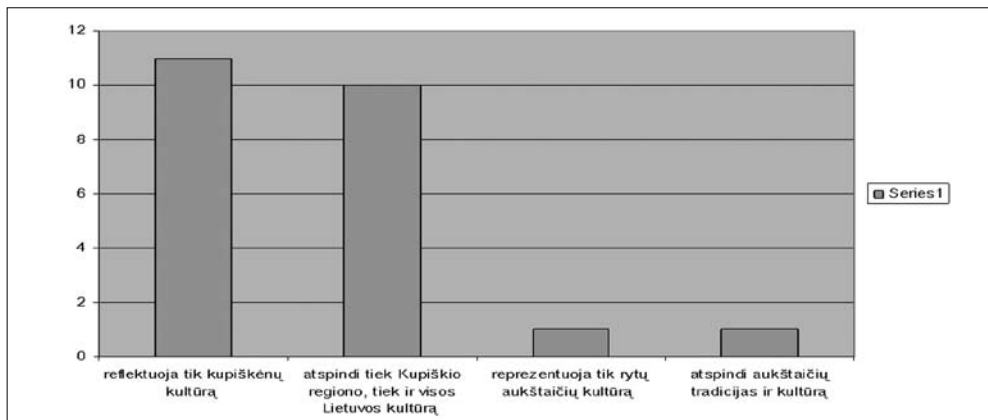
Ši beveik prieš pusšimtį metų lietuvių etninę tapatybę formavusį kultūrinį reiškinį svarbu įvertinti ir iš dabarties perspektyvos. Būtent išsiaiškinti, ar vaidinimo kalbos vertinimas nepakito, ar ir dabartiniam lietuviui vaidinimas „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ reflektuoja ne tik regioninę, bet ir visos Lietuvos kultūrą, išreiškia ne tik kupiškėno, bet ir lietuvių tapatybę. Ar apskritai tokio klausimo kėlimas ir senų aktualijų gvildinimas tik atskleidžia provincialumą, nemokėjimą žvelgti į ateitį ir siekį laikytis šiandieninėje globalizacijos epochoje nebeaktualių realiųjų?

Apklausus 21 šį vaidinimą mačiusį respondentą (išsilavinusius, vidutinės ir vyresniosios kartos), paaiškėjo, kad vertinant iš dabartinės perspektyvos, daugeliui jų šis vaidinimas reflektuoja tik kupiškėnų kultūrą (11 respondentų). Kiek mažiau respondentų teigė, kad vaidinimas atspindi tiek Kupiškio regiono, tiek ir visos Lietuvos kultūrą (8). Vienas respondentas teigė, kad vaidinimas reprezentuoja tik rytų aukštaičių kultūrą,

o dar vienas – kad jis atspindi aukštaičių tradicijas ir kultūrą (žr. lentelę).

Apklauskos duomenys rodo, kad ir dabartiniu metu vaidinimas suvokiamas kaip visos Lietuvos kultūros reprezentantas: net 38 proc. apklaustųjų teigia, kad vaidinimas atspindi visos Lietuvos kultūrą. Tačiau pažymėtina, kad gerokai daugiau respondentų (apie 52,3 proc.) vaidinimo kalbą linksta sieti tik su regionine priklausomybe (konkrečiai, su Kupiškio regionu). Vadinasi, vaidinimo kalbos diferencinė funkcija ryškėja, vartojimo sritis siaurėja.

Taigi kyla klausimas, kas lemia XX a. viduryje fiksuotos dvipusės lietuvių kultūros ir kupiškėnų tarmės sąveikos nykimą bei diferencinės tarmės funkcijos stiprėjimą. Turbūt pagrindinė šios sąveikos kaitos priežastis – nutrūkusi autentiška vestuvių tradicija, nes, pasak Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės, „senosios vestuvių tradicijos pamažu nyksta, keičiasi, transformuojasi“²⁸. Ši diškieinės tyrime teigiama, kad „sinkretinio pobūdžio vestuvių apeigų pasirinkimas ro-

Lentelė. Vaidinimo „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ reflektavimo sritis XXI a.

do, jog jaunimas nori tapatintis ne tik su perimta tėvų kultūra, bet ir iš kitų kultūrų įsisavintais elementais <...>, kurie rodo naujai konstruojamą tapatumą²⁹. Kitaip tariant, lietuvių (ir atskirų Lietuvos regionų atstovų) tapatybės formavimesi nebesiekiamą atsiriboti nuo *svetimų* elementų, bet atvirkesčiai, adaptuojamos ir priimamos kitų tautų tradicijos, stebima kultūrinė niveliacija (Valentino dienos ir kitų nelietuviškų šven-

čių populiarumas). Todėl natūralu, kad vertinant iš šiandieninės perspektyvos, ne tik vaidinimo kalbą, bet ir papročius, etninę medžiagą linkstama tapatinti tik su kupiškėnų (ar aukštaičių) kultūra. Tad eliminavus svarbiausią veiksnį – autentišką tradiciją, būdingą visai lietuvių kultūrai, – stiprėja tarmės diferencinė funkcija, dėl kurios abipusis lietuvių ir regioninės (kupiškėnų) kultūros ryšys silpsta.

IŠVADOS

Išanalizavus vaidinimo „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ kalbos srities koreliaciją su regionine ir etnine tapatybe, galima prieiti prie šių išvadų:

1. XX a. antroje pusėje vykusio vaidinimo „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ kalba – kupiškėnų tarmė – reflektavo ne tik lokalią kupiškėnų kultūrą, bet ir kitų Lietuvos regionų bei visos Lietuvos kultūrą. Tarmės diferencinės funkcijos susiaurėjimas susijęs su tuo, kad tuo metu dar nebuvo nutrūkusios tradicinių vestuvių apeigos, todėl šis vaidinimas išreiškė ne tik kupiškėno, bet ir lietuvių etninę tapatybę. Taigi tarmė gali atspindėti ne tik regioninę, bet ir etninę tapa-

tybę tada, kai tradicijų ir papročių puoselėjimas ir vertinimas laikomi tautinę tapatybę konstruojančiais elementais.

2. Dabartiniu metu diferencinė tarmės funkcija sustiprėjo, nes vaidinimo kalba, kaip rodo apklausos duomenys, dažniau reflektuoja tik kupiškėnų (ar aukštaičių) kultūrą. Tai lėmė vestuvinių apeigų kaita, daugelis lietuvių nebeįžvelgia vaidinime reprezentuojamų ir jiems aktualių ar žinomų tradicijų bendrumo. Tad šiandieniniame kontekste vaidinimas „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ gali būti laikomas svarbiu kupiškėnų kultūros reiškiniu, reflektuojančiu tik šio regiono kultūrą, bet nebeapimančiu visos Lietuvos.

Literatūra ir nuorodos

¹ Žr. Vida Savoniakaitė, Aukštaičių „ribų“ sampratos. *Lituanistica* 3(55), 2003, p. 101–112.

² Žr. Lemmietta G. Mcneilly, Cultural and Linguistic Diversity in Language Disorders, *Speech Language Disorders in Bilinguals*. Ed. Alfredo Ardila and Eliane Ramos. 2007, p. 162. Prieiga per internetą: <<https://books.google.lt/books?id=VxbzVq6PUo4C&pg=PA162&dq=functions+of+the+dialect+speech&source=bl&ots=y7bTf-kUh&sig=0PsBDVyWLY0ydcwKSmIiejHHC3U&hl=en&sa=X&ei=t0bsVI7WB0j0OtXGgOAC&ved=0CFIQ6A>

EwCDgU#v=onepage&q=functions%20of%20the%20dialect%20speech&f=false> [žr. 2015 02 25]

³ Ten pat.

⁴ Žr. Angelė Vyšniauskaitė, Pabuvus prie „Kupiškėnų vestuvių“ lopšio, *Tai bent vestuvės: „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ 40-mečiui*. Sud. A. Jaisaitis, A. Kleniauskas. Utena: Utenos Indra, 2006, p. 65–69.

⁵ Žr. Audronė Kaukienė, Grįžkime prie protėvių meno versmės, *Tai bent vestuvės: „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ 40-mečiui*, p. 89–92.

- ⁶ Žr. Klementina Vosylytė, Kupiškėnai žiūrovus pakėrėjo vaidyba, dainomis ir gyva, žodinga tarmiška kalba, *Tai bent vestuvės: „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ 40-mečiui*, p. 97–101.
- ⁷ Tiriamoji medžiaga rinkta iš filmo „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ (rež. E. Šaltis) ir vaidinimo garso įrašo (1972 m., Vilniaus plokštelių studija).
- ⁸ Žr. Angelė Vyšniauskaitė, Pabuvus prie „Kupiškėnų vestuvių“ lopšio.
- ⁹ Žr. Algimantas Jasaitis, Septyniolika metų šalia jų, *Pabuvus prie „Kupiškėnų vestuvių“ lopšio*, p. 49–64.
- ¹⁰ Prof. habil. dr. Audronė Kaukienė prisimena, kad privačiame pokalbyje šio vaidinimo režisierius ir aktorius P. Zulonas teigė, jog aktoriai repeticijų metu patys kūrė personažų tekstus (t. y. atmintinai pažodžiui nesimokė parašyto teksto).
- ¹¹ „1966 m. Lietuva išgyvena „atšilimo“ laikotarpį po ypač stiprios rusifikacijos, trėmimų, represijų ir pan. „6-ajame dešimtmetyje vykęs valdžios institucijų lietuvinimas prisidėjo prie to, kad viešojoje erdvėje lietuvių kalbos skambėjo daugiau. Kiek liberalesnė politika taip pat stiprino lietuviškas mokyklas. Po stalininio įšalo metų daugiau laisvės gavo menininkai, kultūros veikėjai ir visa inteligentija. Kūrėjai galėjo laisviau rinktis kūrinių temas, siužetus, pasakojimo būdus, o sustabarėjusį socialistinį realizmą modernizuoti naujomis raiškos formomis. Į oficialiąją kultūrą buvo grąžinti kai kurių garsių kūrėjų vardai ir jų kūrybinis palikimas (Vincio Krėvės-Mickevičiaus, Balio Sruogos, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Maironio ir kt.). Tačiau režimas nesiliovė bijojęs patriotiškai nusiteikusių kultūros veikėjų, kurių darbai galėjo turėti įtakos bendroms visuomenės nuotaikoms. Po 1956 m. įvykių Vengrijoje ir Lenkijoje jis ėmė stabdyti kultūrinį „atšilimo“ procesą ir Lietuvoje. Valdžia ėmė ideologiškai spausti ir atleidinėti neįtikimus kultūros darbuotojus, kritikavo meno ir mokslo kūrinius, sustiprino ideologinę cenzūrą ir taip nubrėžė aiškias „atšilimo“ ribas.“ Plačiau žr.: Tomas Vaiseta, „Atšilimo“ laikotarpio pokyčiai. Prieiga per internetą: <<http://www.šaltiniai.info/index/details/241>> [žr. 2014 03 16]
- ¹² Šis vaidinimas turėtų būti išsamiai ištirtas kaip reikšmingas lietuvių kultūros reiškinys, todėl ateityje reikėtų įvertinti etnologinį, meninį, istorinį ir kultūrologinį aspektus.
- ¹³ Žr. David Crystal, *Kalbos mirtis*. Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 40–41.
- ¹⁴ Žr. *Kupiškėnų žodynas I–IV*. Sud. K. Vosylytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007, 2010, 2012, 2013.
- ¹⁵ Žr. Žaneta Markevičienė, *Aukštaičių tarmių tekstai II*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001; *Rytų aukštaičiai kupiškėnai*. Sud. A. Balčiūnienė, K. Varnauskaitė, A. Leskauskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.
- ¹⁶ Vytautas Kavolis, *Daiktų ir reikšmių kaitynės, Metmenys* 64, 1993, p. 63.
- ¹⁷ Daiva Aliūkaitė, *Kalba ir dialektas kaip kultūrą lokalizuojantys dydžiai: tapatumo aspektas (išraiškos)*, *Baltų kalbų tarmės: rašytinis palikimas*. Sud. J. Švambarytė-Valužienė (ats. red.), Regina Kvašytė, Ana Stafacka. Šiauliai: Discens, 2005, p. 33.
- ¹⁸ Juozas Baltušis, *Atgimusi praeitis, Tai bent vestuvės*. Sud. A. Jasaitis, A. Kleniauskas. Utena: Utenos Indra, 2006, p. 45–46.
- ¹⁹ Algimantas Jasaitis, *Namelyje po skarota pušimi, Tai bent vestuvės*, p. 127.
- ²⁰ Ten pat, p. 130.
- ²¹ Ten pat, p. 128.
- ²² Čia turima omenyje pagrindinės autentiškų lietuvių vestuvių apeigų dalys, kurios buvo vienodos visuose Lietuvos regionuose. Žinoma, nekvestionuojama, kad būta ir svarbių regioninių skirtumų.
- ²³ Žr. Irma Šidiškienė, *Vestuvių apeigų vertinimas lietuviškuose interneto forumuose: tapatumų identifikavimas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 3, 2010, p. 173–191.
- ²⁴ Algimantas Jasaitis, *Namelyje po skarota pušimi*, p. 128.
- ²⁵ Apie universalią skirtį *savas / svetimas* plačiau žr. Edward Sapir, *Language. Encyclopaedia of Social Sciences 9 Vol.* New York: Macmillan, 1933, p. 64; Gerd Bauman and Andre Gingrich, *Grammars of Identity / Alterity. A Structural Approach*. Oxford: Berghahn Books, 2004.
- ²⁶ Daiva Aliūkaitė, *Kalba ir dialektas kaip kultūrą lokalizuojantys dydžiai: tapatumo aspektas (išraiškos)*, p. 33.
- ²⁷ Žr. Bauman and Andre Gingrich, *Grammars of Identity / Alterity. A Structural Approach*. Oxford: Berghahn Books, 2004.
- ²⁸ Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė, *Šiuolaikiniai lietuvių vestuvių papročiai: transformacija ir tautinio tapatumo išsaugojimas, Soter* 25 (53), 2008, p. 175–188. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:j.04~2008~ISSN_1392-7450.N_25_53.PG_175-188/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta 2014 04 09]
- ²⁹ Irma Šidiškienė, *Vestuvių apeigų vertinimas lietuviškuose interneto forumuose: tapatumų identifikavimas*, p. 190.